

УДК 343.6

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2022.13>**С. Хімченко,***кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»***А. Хімченко,***аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Життя людини в світі визнається найвищою соціальною цінністю, а право на життя є найважливішим серед особистих немайнових прав, що зумовлене самим еством людини. Втім життєві ситуації складаються іноді таким чином, що подальше збереження життя є вкрай тяжким для самої людини, і постає питання про можливість піти з життя за допомогою іншої людини.

Досліджуючи питання евтаназії, варто звернути увагу на статистику самогубств. Так, на офіційному сайті Всесвітньої організації охорони здоров'я зазначено, що більше 700 тисяч людей в 2019 році пішли з життя через самогубство, при цьому більша частина приходить на країни з низьким і середнім рівнем доходів [1]. Водночас до групи ризику, на думку ВООЗ, належать випадки, коли особа втрачає можливість подолати стресові ситуації в житті, такі як фінансові проблеми, втрата роботи, соціальна ізоляція, або важка хвороба.

В Україні евтаназія в будь-якому її прояві є правопорушенням, як наслідок, тягне настання відповідальності. В ч.3 ст.52 Основ законодавства України про охорону здоров'я зазначається, що здійснення ева-

назії, умисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань, медичним працівникам забороняється. Та незважаючи на законодавчу заборону евтаназії, в нашій країні не припиняється широке обговорення етичних і юридичних проблем та можливості легалізації «права на смерть» [2]. Разом з тим, українське кримінальне законодавство щодо даного питання не вдосконалюється з моменту прийняття КК України, відсутня диференціація покарання, що в цілому не відображає загальної суспільної думки з урахуванням досвіду зарубіжних країн з легалізації евтаназії. Судова практика засудження осіб, які здійснили евтаназію, як за просте умисне вбивство не враховує специфіки цього діяння, мотивів його вчинення, і порушує принципи гуманізму і справедливості. Виходячи з сучасних тенденцій, вбивство зі співчуття або за проханням потерпілого слід кваліфікувати за ч.1 ст. 115, п.6 ч.2 ст. 115, ч.2 ст. 135, ч.2 ст.139 КК України, залежно від способу вчинення евтаназії та мотивів.

В той же час в світі накопичено значний досвід правового регулювання відповідальності за евтаназію, і остан-

нім часом законодавці різних країн шукають оптимальні способи правового врегулювання її здійснення. Сьогодні евтаназія легалізована в Голландії, Бельгії, Швейцарії, Люксембурзі, в окремих штатах США. В Ізраїлі та Франції дозволена пасивна евтаназія. Більшість країн світу вважають евтаназію злочином проти життя і забороняють як пасивні, так і активні її форми, наприклад в Італії, Ірландії, Угорщині та Норвегії евтаназія не тільки заборонена, а за неї суворо карають. Врахування українським законодавцем зарубіжного досвіду з приводу евтаназії, з урахуванням «зрілості» українського суспільства, може сприяти вирішенню даного питання в Україні, оскільки напевне слід визначити власне ставлення до цього питання.

Кримінально-правовий аспект евтаназії досліджувався в працях Н.Е. Аленкіна, М.М. Антоненко, Ю. Дмитрієва, О.С. Капінус, В.М. Куц, Л. Красицької, М.И. Коржанського, А.І. Коробєєва, А.Н. Красікова, Н.Є. Маковецької, І.В. Новитської, Я.О. Триньової, Л.І. Шеховцева та ін.

Метою даного дослідження є аналіз правового регулювання низкою зарубіжних країн в питанні визначення правової природи евтаназії та кримінально-правової оцінки процесів евтаназії.

Зарубіжний досвід кримінально-правової оцінки процесів, пов'язаних з евтаназією, показує, що існує три основних підходи до визначення природи цього діяння: визнання в якості привілейованого вбивства (наприклад, законодавство Австрії, Азербайджану, Грузії, Греції, Данії, Іспанії, Польщі, Німеччини, Швейцарії тощо); віднесення до числа обставин, що виключають злочинність (кримінальну протиправність) діяння (наприклад, Нідерланди, Бельгія, Швейцарія, Франція, Ізраїль); віднесення до числа вбивств без пом'якшуючих обставин (більшість країн світу, в тому числі, Україна), або до

кваліфікованих убивств (наприклад, Італія, Греція, Велика Британія).

Цікавим представляється досвід країн другої групи. Так, Нідерланди, Бельгія, Швейцарія, Франція, Ізраїль виключили кримінальну відповідальність за позбавлення життя іншої людини зі співчуття до неї або за її проханням, легалізувавши евтаназію, але за певних умов. У Кримінальних кодексах Нідерландів та Франції сама евтаназія відноситься до обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, а вбивство на прохання потерпілого – пом'якшує покарання. Справа в тому, що вказані країни процес активної евтаназії легалізували на законодавчому рівні, жорстко обмеживши саму її процедуру.

Вперше в 1984р. право смертельно хворих на добровільний відхід з життя підтвердив Верховний суд Нідерландів. Трохи раніше в 1981р. Королівським медичним суспільством Нідерландів було затверджено «вимоги, що пред'являються до лікаря, що практикує добровільну евтаназію», згідно з якими необхідним для легальності такого процесу є наявність висновку щодо безнадійного стану хворого, який підписаний не менше ніж двома лікарями, а сама вимога про евтаназію має бути складена в письмовій формі пацієнтом, його батьками або законними опікунами. І якщо лікар виконував вказані вимоги, він не притягувався до кримінальної відповідальності.

Закон, що дозволяє пасивну евтаназію, був прийнятий парламентом Нідерландів в 1990 р., а вже в 1994 р. парламент Нідерландів прийняв інструкцію, яка узаконила евтаназію. Відповідно до цієї інструкції зберігалася кримінальна відповідальність за вбивство-евтаназію, проте в разі, якщо лікар слідував положенням Королівської Асоціації лікарів, то він не підлягає кримінальному переслідуванню. В 2002 р. парламент Нідерландів ухвалив Закон про припинення життя за бажанням чи допомогою в самогубстві, який пов-

ністю легалізував еутаназію (в т.ч. і активну форму). Закон встановлює обов'язкові для виконання лікарями вимоги здійснення еутаназії, а саме, лікар зобов'язаний: переконатися, що прохання пацієнта є добровільним; впевнитися, що страждання пацієнта є нестерпними й немає перспектив поліпшення стану здоров'я; проінформувати пацієнта про його стан і подальший прогноз; проконсультуватися хоча б з одним незалежним фахівцем, який повинен оглянути пацієнта й дати письмовий висновок щодо стану здоров'я; надати належне медичне обслуговування й увагу під час здійснення еутаназії [3].

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні детально врегульовано порядок проведення активної та пасивної добровільної еутаназії лікарями, КК Нідерландів передбачає настання кримінальної відповідальності в таких випадках [4]: 1) умисне позбавлення життя іншої особи за явно вираженим і щирим проханням цієї особи (карається тюремним ув'язненням не більше дванадцяти років або штрафом п'ятої категорії) – ст. 293 КК. Слід зазначити, що від кримінальної відповідальності звільняється тільки медичний персонал у випадку задоволення прохання невиліковно хворого про бажання піти з життя; 2) умисне підбурювання іншої особи вчинити самогубство, або допомога в самогубстві іншої особи, чи забезпечення для цього особи (потерпілу) коштами, для здійснення самогубства, але з умови, що самогубство відбулося (тюремне ув'язнення не більше трьох років або штраф четвертої категорії) – ст. 294 КК [4]. Отже, відповідно до ст. 294 КК Нідерландів діяння не буде юридично кваліфіковано як еутаназія, відповідальність за яку передбачена в ч. 1 ст. 293 КК Нідерландів. Таким чином законодавством Нідерландів повністю не декриміналізовано здійснення еутаназії, оскільки кримінальна відповідальність передбачена в тих випадках, коли не враховуються при-

писи законодавства, яким легалізовано процес її здійснення.

В 2002 р. в Королівстві Бельгія також було прийнято закон, що забезпечує право безнадійно хворої людини на «легку» смерть. Закон передбачає звільнення лікаря від відповідальності за заподіяння смерті за бажанням пацієнта при дотриманні всіх необхідних умов [5]. Так, кандидатами на еутаназію можуть бути люди, які знаходяться в термінальних станах, при цьому страждають невиліковними хворобами, які спричиняють їм нестерпний біль. Закон Бельгії «Про еутаназію» визначає цей процес як дію, що здійснюється третьою особою, яка свідомо припиняє життя людини на її власне прохання [6]. Законною процедура еутаназії визнається при дотриманні певних умов: якщо пацієнт знаходиться в «здоровому глузді і тверезій пам'яті» в момент висловлювання свого прохання про еутаназію; таке прохання має бути висловлено добровільно, неодноразово, без зовнішнього тиску, але не виключається можливість обговорення прохання пацієнта про еутаназію з його родичами, яких він зазначить; лікар має впевнитися, що пацієнт зміг обговорити свій намір застосувати еутаназію з усіма особами, з якими він побажав зустрітися; еутаназія можлива, якщо пацієнт знаходиться в безвихідній ситуації, відчуває нестерпні фізичні чи психічні страждання, які неможливо пом'якшити, та які є наслідком нещасного випадку або серйозної і невиліковної патологічної хвороби; дотримання процедури – якщо догляд за хворим здійснюється групою лікарів, які перебувають у постійному контакті з пацієнтом, кожен з них повинен обговорити з пацієнтом цю ситуацію.

При цьому в законодавстві Бельгії залишається кримінальна відповідальність за незаконну еутаназію. Так, якщо буде встановлено, що рішення про застосування процесу еутаназії не виходило з боку потерпілого, а мало

місце від лікаря чи з боку іншої особи, акт активної евтаназії буде визнаний недобровільним і таким чином невідповідним закону. Винна в таких діях особа буде нести відповідальність відповідно до ст.393 КК Бельгії як за умисне вбивство, якщо умисел виник випадково, або відповідно до ст. 394 як за умисне вбивство, вчинене з заздалегідь сформованим злочинним умислом, перш ніж людина була вбита [7]. Отже, законодавство Бельгії, прийнявши таке правове регулювання, також визнає, що активна недобровільна евтаназія визнається вбивством, вчиненим без пом'якшуючих обставин.

Цікаво, що Вищий адміністративний суд Бельгії, після аналізу практики Європейського суду з прав людини, вказав на те, що обов'язок держави з захисту права на життя (ст.2 Європейської конвенції) має бути збалансованим з індивідуальним правом на самовизначення, що означає, що обов'язок держави захисту права на життя має бути урівноваженим із правом людини на захист від жорстокого поводження з нею й тортур (ст.3), а також із правом на повагу до її особистого життя (ст.8). А оскільки в Європейській конвенції з прав людини це питання врівноваження не врегульоване, тож суди Нідерландів та Королівства Бельгії (посилаючись на рішення Європейської комісії з прав людини щодо Норвезького закону про аборти від 19.05.1992 р.) вирішили, що легалізація – це відповідальність національного законодавця.

Незважаючи на те, що сама евтаназія законодавством Швейцарії не легалізована, надання допомоги у самогубстві невиліковно хворим людям не суперечить місцевим законам. Саму пропозицію про легалізацію евтаназії було відхилено Нижньою палатою Швейцарської Конфедерації в 2003 р. Однак в кримінальному законодавстві Швейцарії прописана норма, згідно з якою не може бути засуджена людина, яка безкорисливо надала іншому допомогу у відході з життя.

Відповідно до ст. 114 КК Швейцарії привілейований випадок вбивства має місце в тому випадку, коли особа «за гідними уваги мотивами, зокрема зі співчуття, вбиває людину за її серйозним і наполегливим проханням» [8], що карається тюремним ув'язненням строком від трьох днів до трьох років – згідно до ст. 36 КК Швейцарії (на відміну від простого умисного вбивства за ст. 111 КК, за яке передбачено покарання у вигляді каторжної в'язниці на строк не менше 5 років). Остання стаття застосовується в тих випадках, коли особи, які надають допомогу в здійсненні самогубства, вмовляють хворого піти з життя, щоб, наприклад, позбутися від тягара піклування про нього, з метою не платити за догляд і лікування або скоріше отримати спадок.

Крім того, КК Швейцарії встановлено кримінальну відповідальність за пособництво самогубству, вчинене з корисливих мотивів (ст.115 КК). В тому випадку, коли виконавець при здійсненні вбивства перебуває в омані щодо прохання потерпілого, або невірно оцінює її серйозність і нагальність, йдеться про помилку в розумінні ситуації, яка тягне наслідки, передбачені ст. 19 КК Швейцарії, а саме – суддя засуджує особу за вчинення діяння, трактуючи обставини справи так, як ця особа уявляла їх собі. Якщо потерпілий залишається в живих, притягнення особи до відповідальності за підбурювання неможливо, оскільки законодавець трактує її поведінку в якості необхідного елемента злочинного діяння («необхідну участь») [8]. Отже можна констатувати про фактичне закріплення норми, яка допускає при дотриманні певних умов проведення евтаназії.

Пасивна евтаназія, у свою чергу, дозволена або допускається в інших країнах, включаючи країни Європи, зокрема Німеччині, Іспанії, Франції, Албанії, Ізраїлі.

Франція є країною, де дозволена пасивна евтаназія. 29 грудня

2004 р. Закон про пасивну евтаназію був схвалений французьким парламентом. Відповідно до закону лікарі можуть припиняти лікування, що підтримує життєздатність пацієнтів, в тому числі штучне заповнення втрати рідини і харчування; дозволяється використовувати знеболюючі та седативні препарати навіть, якщо це може призвести до скорочення життя. Зараз у Франції діє прийнятий в 2015 р. закон «Про право на смерть», згідно з яким лікарі можуть поміщати смертельно хворого в стан глибокого сну, поки він не помре. Цей захід застосовується в тому випадку, якщо пацієнт відчуває нестерпний біль або лікування не дає результату. В тому випадку, якщо пацієнт знаходиться без свідомості, рішення про припинення лікування приймається на підставі висновку лікарського консилиуму і за згодою його близьких. Також хворий може заздалегідь залишити інструкції на випадок, якщо він упаде в несвідомий стан [9].

Обвинувальні камери за загальним правилом передають справи, пов'язані з евтаназією, в суди Асизи з пред'явленням обвинувачення в простому або умисному вбивстві. Суди асизів, при розгляді справ, пов'язаних з евтаназією, схиляються до мінімального покарання з відстрочкою його виконання, що передбачено ст.132-18 КК Франції [10]. Дотримуючись положень цього Кодексу, в тому випадку, коли за злочин передбачено довічне позбавлення волі, суд може призначити покарання на певний строк, що становить не менше двох років. За злочини, які караються позбавленням волі на певний строк, суд має право призначити покарання меншої тривалості, ніж передбачено санкцією статті Особливої частини, проте не менш одного року.

Найчастіше використовується два аргументи, які дозволяють обґрунтувати некараність евтаназії. Перший полягає в тому, що в даному випадку по суті відбувається самогубство за

допомогою третьої особи, а оскільки самогубство не підлягає покаранню, то і будь-яка співучасть в ньому, за винятком підбурювання (ст. 223-13 КК Франції), також не повинно підлягати покаранню. Другий аргумент заснований на тому, що продовження життя хворого не тільки збільшує і подовжує його страждання, але і лягає витратами на суспільство.

Що стосується Ізраїлю, то з грудня 2006 р. в країні діє закон, який дозволяє смертельно хворим людям відмовлятися від штучної підтримки життєдіяльності. Даний закон поширюється на тих пацієнтів, які навіть при належному лікуванні зможуть прожити не більше півроку, і підтверджує заборону на евтаназію – активне сприяння відходу з життя. Хворий, який підпадає під критерії закону, має право заборонити лікарям вживати дії реанімаційного характеру, в тому числі і примусову подачу кисню і поживних розчинів, електрошок, хірургічне втручання. У тому випадку, якщо хворий не в змозі самотійно висловити свою волю, лікарі можуть керуватися заздалегідь складеним заповітом або діяти за рішенням опікунів і найближчих родичів, які отримали від пацієнта відповідні повноваження. Тобто, в законі прописана процедура пасивної евтаназії, коли безнадійно хворий сам просить відключити його від апаратів штучної вентиляції легень і штучного кровообігу, а також може заборонити медикам продовжувати його життя за допомогою медичних препаратів. Мова не йде про активну евтаназію. Такі діяння залишаються кримінальними, оскільки згідно до ст. 302 Закону про кримінальне право Ізраїлю від 1977 р.: «Той, хто шляхом підбурювання або порадою схиляє особу до вчинення самогубства, а так само шляхом пособництва сприяє особі вчинити самогубство, карається тюремним ув'язненням терміном на двадцять років» [11]. Стаття 34 цього Закону вказує, що покарання, яке поширюється на завершений злочин,

поширюється також на спробу, підбурювання, спробу до підбурювання або сприяння в здійсненні цього злочину.

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду кримінально-правової оцінки евтаназії свідчить про досить суперечливу її юридичну оцінку; спостерігається тенденція розширення сфери пасивної евтаназії і дозволу законодавцями активної евтаназії. Втім, незважаючи на дозвіл на здійснення евтаназії, більшість країн світу кваліфікують активну евтаназію як злочин проти життя, за певними виключеннями. Аналіз досвіду країн, що досліджувалися, свідчить про те, що країни, які дозволяють активну або пасивну евтаназію, передбачають кримінальну відповідальність за її здійснення у випадках порушення врегульованої законодавством процедури евтаназії, у випадку здійснення тиску (підбурювання) на потерпілого з метою схилити його до прохання про евтаназію незалежно від мотивів вчинення, втім мотиви можуть впливати на кваліфікацію.

Право людини на життя, як найвища соціальна цінність, має бути збалансованим з її правом на захист від жорстокого поводження з нею й тортур та з правом на повагу до її особистого життя. Подекуди подальше збереження життя є вкрай тяжким для самої людини, і виникає необхідність піти з життя за допомогою іншої людини. Практика засудження в Україні осіб, які здійснили евтаназію, як за просте умисне вбивство не враховує специфіки цього діяння, порушує принципи гуманізму і справедливості. Практика ЄСПЛ щодо закінчення життя показує, що легалізація Україною форм припинення життя на прохання не суперечить ст.2 Конвенції (справа Lambert and Others v. France). Врахування українським законодавцем зарубіжного досвіду з приводу евтаназії сприятиме вирішенню даного питання в Україні.

Зарубіжний досвід оцінки діянь осіб, пов'язаних з евтаназією, дозволяє виділити три підходи до визначення кримінально-правової природи цього діяння: визнання в якості привілейованого вбивства; віднесення до числа обставин, що виключають злочинність діяння; віднесення до числа вбивств без пом'якшуючих обставин або до кваліфікованих убивств. І незважаючи на наявний в певній країні дозвіл на здійснення евтаназії, більшість країн світу кваліфікують активну евтаназію як злочин проти життя, за певними виключеннями. Країни, які дозволяють активну або пасивну евтаназію національним законодавством, передбачають кримінальну відповідальність за її здійснення у випадках порушення врегульованої законодавством процедури евтаназії, у випадку здійснення тиску на потерпілого з метою схилити його до прохання про евтаназію незалежно від мотивів вчинення, втім мотиви можуть також впливати на кваліфікацію. Таким чином, зарубіжний досвід дозволяє констатувати досить ефективний механізм стримання від незаконного проведення евтаназії, та все ж таки вирішення цього питання обумовлено в першу чергу «зрілістю» суспільства до такого кроку.

Ключові слова: евтаназія, вбивство, самогубство, прохання особи, пом'якшуючі обставини, привілейоване вбивство.

Khimchenko S., Khimchenko A. Criminal regulation of euthanasia in foreign countries

A person's right to life, as the highest social value, must be balanced with his right to be protected from ill-treatment and torture and with the right to respect for his private life. Sometimes further preservation of life is extremely difficult for the person himself, and there is a need to die with the help of another person.

The practice of convicting persons who have committed euthanasia in Ukraine as simple murder does not take into account the specifics of this act, violates the principles of humanism and justice. The practice of the ECtHR regarding the end of life shows that country's legalization of forms of termination of life upon request will not contradict Article 2 of the Convention (the case of Lambert and Others v. France). Taking into account the foreign experience of regulation the acts of euthanasia by the Ukrainian legislator will contribute to the solution of this issue in Ukraine.

The foreign experience of criminal law regulation the acts of persons related to euthanasia allows us to distinguish three approaches to determining the nature of this act: as a privileged murder; classification among the circumstances that exclude the criminality of the act; assignment to the number of murders without mitigating circumstances or to qualified murders. Despite the permission to commit euthanasia in a certain country, most of them classify active euthanasia as a crime against life, with certain exceptions. Countries that allow active or passive euthanasia by national law provide for criminal liability for its implementation in cases of violation of the euthanasia procedure regulated by law, in the case of exerting force on the victim with the aim of inducing him to request euthanasia regardless of the motives for the act, however, the motives may also influence on the qualification. Thus, foreign experience allows us to establish an effective mechanism of deterrence from illegal euthanasia, and the solution to this issue is determined primarily by the «maturity» of society to such a step.

Key words: euthanasia, murder, suicide, request of the person, mitigating circumstances, privileged murder.

Література

1. WHO guidance to help the world reach the target of reducing suicide rate by 1/3 by 2030. URL: <https://www.who.int/ru/news/item/17-06-2021-one-in-100-deaths-is-by-suicide> (дата звернення: 12.10.2022).

2. В Україні пропонують легалізувати евтаназію і асистувати самогубство (документ). URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/471989-v-ukraine-predlagayut-legalizovat-evtanaziyu-i-assistirovannoe-samoubiystvo-dokument> (дата звернення: 12.10.2022).

3. Дармограй Т. Право на смерть: що каже закон, етика й практика. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/pravo-na-smert-shcho-kazhe-zakon-etika-i-praktika> (дата звернення: 12.10.2022).

4. Уголовный кодекс Голландии. URL: <https://vo.uu.edu.ua/mod/folder/view.php?id=220190> Голландия (дата звернення: 12.10.2022р.)

5. 23 вересня 2002 року в Бельгії легалізовано евтаназію. URL:

<https://c4u.org.ua/23-veresnia-2002-roku-v-belhii-lehalizovano-evtanaziiu/> (дата звернення: 12.10.2022р.)

6. Марисюк К. Правове регулювання евтаназії за законодавством Бельгії. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. Івано-Франківськ. 2017. Випуск XIII. С. 158

7. Уголовный кодекс Бельгии. URL: <https://vo.uu.edu.ua/mod/folder/view.php?id=220190> Бельгия (дата звернення: 12.10.2022р.)

8. Уголовный кодекс Швейцарии. Перевод с немецкого / Науч. ред.: Серебренникова А.В. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002.

9. ЕСПЧ разрешил провести эвтаназию во Франции. URL:

https://www.bbc.com/russian/international/2015/06/150605_france_right_to_die_echr (дата звернення: 12.10.2022р.)

10. Уголовный кодекс Франции. <https://vo.uu.edu.ua/mod/folder/view.php?id=220190> Франция (дата звернення: 12.10.2022р.)

11. Закон об уголовном праве Израиля. <https://vo.uu.edu.ua/mod/folder/view.php?id=220190> Израиль (дата звернення: 12.10.2022р.)

